

קבלה והלכה: השתקפותן בפסיקה של אחד מגדולי החכמים במאה העשרים

משה חלמיש

דורות רבים באלף השני אופיינו חייה התרבותיים של יהדות מזרח אירופה סביב התורה. לימוד תורה במובן הרחב של המילה, כולל תלמוד, מדרש, מוסר ופוסקים, היה הציר המרכזי של התרבות היהודית. ישיבות שפעלו, נשאו בכנפיהן את המסר של המטרה הנכספת להיות 'גדול בתורה' במובן האמור. אישים גדולים הובלטו בשל למדנותם. אמנם, תנועות חדשות שהופיעו על בימת ההיסטוריה בדורות האחרונים הבליתו תכונות נוספות או אחרות מן הידע התלמודי.

ברם, כאשר אנו סוקרים את דמויותיהם של גדולי ישראל, מתברר שהידע של רבים מהם חורג מעבר לעולם התלמודי-הרבני המסורתי. אנו שומעים על ענקי הלכה כרמ"א, כמהרש"ל וכו' מרדכי יפה במאה ה"ז, שהמרחב האינטלקטואלי שלהם כלל גם פילוסופיה, קבלה ורפואה. הגר"א ותלמידיו לא מנעו עצמם מ'חכמות חיצוניות'.¹ ר' פינחס אליהו הורביץ חיבר מעין אנציקלופדיה מדעית, 'ספר הברית' (ברין תקנ"ז). בתנועת החסידות, אישים כמו ר' פינחס מקארעץ, ר' שניאור זלמן מליאדי ואחרים העמיקו ב'מורה הנבוכים' של הרמב"ם. מופלאה היא דמותו של ר' מנחם נחום פרידמן, שטרם זכה לתשומת לבו של המחקר. בספרו 'על היופי' (קשינוב 1929) ביקש האדמו"ר לבנות אסתטיקה על תורת המוסר. הוא אף כתב את 'החלום ופתרונו' (שטיפאנעשט 1925), שבו ביקש להתמודד עם תורת החלומות של זיגמונד פרויד. אכן, הידע הגבוה היה נחלת האליטה, ואילו שכבות רחבות של הציבור לא נתגלו כלמדנים, ובודאי לא העמיקו בפילוסופיה או בקבלה. אך חכמי ישראל ידעו לשמור על הגחלת, ודרשו מן הציבור הרחב לפחות לקבוע עתים לתורה מדי יום ביומו, ואפילו הסתפקו ב'אמירת' מזמורי תהלים. אכן זה היה העולם האינטלקטואלי. אך מה שחשוב היה עולם המעשה, לאמור, ההתנהגות היומיומית בהתאם להלכה. על כך חינוכו ובכך הקפידו.

1 ראו: אריה מורגנשטרן, מיסטיקה ומשיחיות, ירושלים: הוצאת מאור, תשנ"ט, עמ' 293–298; רפאל שוח"ט, 'הגר"א מילנה ולימוד החכמות החיצוניות', בד"ד, 2 (תשנ"ז), עמ' 89–106; א"מ שרייבער, 'השפעתו של הגר"א על חשיבות ההשכלה הכללית', בד"ד, 9 (תשנ"ט), עמ' 5–25; יהודה ליבס, 'תלמידי הגר"א, השבתאות והנקודה היהודית', דעת, 50–52 (תשס"ג), ליד הפניה 305.

אולם במרוצת הדורות, בהשפעתם העקיפה של גדולי הלכה כמו הגר"א, החיד"א, ר' חיים מוולוז'ין, ר' אברהם דנציג, ר' שניאור זלמן מליאדי, ר' יוסף חיים, ר' ישראל מאיר הכהן ועוד רבים אחרים, ושל ספרי הלכה, כמו בית יוסף, מגן אברהם, באר היטב (באה"ט) ושערי תשובה (שע"ת), התרחב מקומה של הקבלה בחיי היומיום. מעמדם של הוזהר² והאר"י³ הלך והתבצר, והליכות חיים על פי הקבלה תפסו מקום רב יותר ויותר. כמובן, אין אני בא לשרטט ציור מובנה ומדויק אלא סכמה כללית שיש בה תגודות לכאן או לכאן. למשל, תלמידי הגר"א, היו בהם שהעריכו את הקבלה, אך בחכמה שנמסרה לצנועים בלבד, והיו בהם שהקדישו מקום רב יותר ללימוד קבלה וקבלת מנהגיה. ודאי ובוודאי נכונים הדברים באשר לתנועת החסידות, שינקה מן הקבלה באופן מודע, והגם שנמנעה באופן כללי מלקבל את כוונות האר"י המסובכות,⁴ לא נמנעה מעיון בקבלה ואימוץ הליכותיה. הוסף לכך את האווירה הריטואלית ששררה בקרב יהודי איטליה במאות ה'יז' וה'יח', את ההדפסות המרובות של ספרי קבלה, ובמיוחד 'תיקונים' למיניהם (כולל יצירות עצמאיות), שזרמו אל מזרח אירופה ועשו שם פרי. אין ספק שלימודי הפילוסופיה נשתקעו במידה רבה ונתרכזו יותר במסגרות מצומצמות, וגם חכמי ההשכלה וחוגיהם לא הצליחו לחדור אל השכבות הרחבות,⁵ הגם ששאלות שונות וחשובות ביותר שנדונו בהן אינן נושאות אופי פילוסופי 'טהור' שעשוי היה להרתיע את השכבה הממוצעת,⁶ וכנגדם הריטואל הקבלי נעשה יותר ויותר נחלת ציבור רחב.

כאשר הקדשתי מאמר להצגת המוטיבים הקבליים והחסידיים ביצירה 'בלבב ימים' של ש"י עגנון,⁷ ואפשר להדגים זאת גם ביצירותיו האחרות, הראיתי את האווירה המיסטית שאפפה את הנפשות הפועלות ביצירה זו. ברור שזו לא צמחה יש מאין על בימת הרקע של עגנון. התרבות היהודית הכללית כבר כללה בתוכה, במידה זו או אחרת, גם את העולם המיסטי. לכן אפשר לקבוע כי תנועת ההשכלה עלתה כראקציה, לא רק נגד 'קוצו של יוד' בהלכה, אלא גם נגד אמונות והליכות קבליות.⁸ והרי אין נלחמים נגד דבר וניח וחסר

- 2 ראו: משה חלמיש, הקבלה בתפלה בהלכה ובמנהג, רמת-גן: הוצאת אוניברסיטת בר-אילן, תשס"ב, פרק חמישי, עמ' 117-145.
- 3 שם, פרק שמיני, עמ' 180-204.
- 4 שם, פרק שני, עמ' 45-70; משה אידל, חסידות בין אקסטזה למאגיה, ירושלים ותל-אביב: הוצאת שוקן, תשס"א, עמ' 267-278.
- 5 ראו: גרשם שלום, 'מתוך הרדורים על חכמת ישראל', דברים בגו, תל-אביב: הוצאת עם עובד, ספרית אפקים, תשל"ו, עמ' 385-403.
- 6 ראו למשל: אליעזר שביד, תולדות ההגות היהודית בעת החדשה, תל-אביב: הוצאת הקיבוץ המאוחד, תשל"ח, במקומות שונים.
- 7 משה חלמיש, 'מקורות קבליים חסידיים ב"בלבב ימים" לש"י עגנון', אביעזר רביצקי (עורך), ארץ ישראל בהגות היהודית המאה העשרים, ירושלים: הוצאת יד יצחק בן-צבי, תשס"ה, עמ' 376-385.
- 8 ראו למשל: יהודה פרידלנדר, במסגרי הסאטירה: פרקים בסאטירה העברית החדשה במאה הי"ט, ג, רמת-גן: הוצאת אוניברסיטת בר-אילן, תשנ"ד, עמ' 45-47.

משמעות. המלחמה והסטיירה הן ההוכחות לחשש מפני העולם הקבלי והעולם החסידי, שהם מרחיקים אדם מן הרציונליזם.

תופעה זו של חזרת הקבלה, למן המאה ה־19 ואילך,⁹ לחיי היומיום בתחומי העיון¹⁰ והמעשה¹¹, הדפוס והקהילה¹² וכיוצא באלה, טרם זכתה לתשומת לבו של המחקר במידה שהיא ראויה לו. מחובתנו התרבותית והמדעית להכיר ולהבין את רקמת החיים היהודיים על שלל ביטוייהם ורובדיהם. דומני שהקורא בפרקים שונים בספרי 'הקבלה בתפילה בהלכה ובמנהג', שנכתבו כמעט באורח אקראי ובלא כוונת מכוון, חש באווירה ההולכת ומקבלת לתוכה את העולם הקבלי. בפרק החמישי – סמכותו ההלכתית של הזוהר – בלט קו זה באשר לזוהר, ובמידה פחותה במקצת בפרק השמיני, על מעמדו של האר"י כפוסק. אם נכונה ההנחה העולה מפרקים אלה, ואחרים, שהזמן פעל 'לטובת' הקבלה בהפיכתה לחלק מאורח החיים המקובל, הרי יש להוכיח ולאשש זאת יותר ויותר. בד בבד יש לשמור על תמונה מאוזנת. למשל, יהדות תימן לא קיבלה את הקבלה בורעות פתוחות. דווקא במאות הי"ט והכ' עדים אנו לפיצול עמוק ביותר בין תומכי הקבלה למתנגדיה, שלא בחלו אפילו באלימות פיזית. מנגד, בעולם החסידי שהלך והתפשט, תחילה במזרח אירופה ואחר כך בארצות הברית, ובמיוחד בישראל שלאחר קום המדינה, הקבלה היא חלק כמעט אינטגרלי מאורח החיים הדתי. חשוב אפוא להכיר גם את עולם התורה הספרדי והליטאי, ולבחון את אחיזתה של הקבלה אצל חכמיהם. לפיכך, מחקר אחד הקדשתי לרב חיים דוד הלוי,¹³ בעוד חכמי בבל והרב עובדיה יוסף זוכים לעבודות דוקטור הנכתבות והולכות.

במאמר זה אני מבקש אפוא להציג את אחת הדמויות המפורסמות ביותר, בעיקר במזרח אירופה, דמותו של ר' ישראל מאיר הכהן מראדין (תקצ"ט–תרצ"ג), הידוע ביותר בעיקר על שום ספריו 'חפץ חיים' ו'משנה ברורה', ולבחון את יחסו אל עולם הקבלה כחלק מן ההלכה, בעיקר משום שרבים נשמעים לפסיקותיו. ולא יהיה בכך אלא משום תרומה צנועה להכרה מלאה יותר של חיי אבותינו בתחום התרבותי והדתי, לפחות בעמדת הפסיקה של המנהיגות הדתית.

9 ראו למשל: ראובן בונפיל, במראה כסופה, ירושלים: מרכז זלמן שזר, תשנ"ד, עמ' 137–138, 141–142, 179–180 ועוד.

10 כמובן, הדברים אמורים בהירות מסוימת, ובלי להיכנס לבידורים היסטוריים וגאוגרפיים ולהבחנות בין קבלת הרמ"ק לקבלת האר"י, וכיוצא באלה.

11 לגבי פולין היטיב לתאר זאת יעקב אלברס, פתיחות והסתגרות: היצירה הרוחנית הספרותית בפולין ובארצות אשכנז בשלהי המאה השש־עשרה, ירושלים: הוצאת ספרים ע"ש י"ל מאגנס, תש"ן.

12 ראו למשל: ברכה ריבלין, ערבים זה לזה בגישו האיטלקי, ירושלים: הוצאת ספרים ע"ש י"ל מאגנס, תשנ"א, במקומות רבים.

13 עתיד להתפרסם בספר זיכרון לכבודו.

עבודה זו מוקדשת לעמיתי ומכובדי, פרופ' אליעזר שביד, שפעל רבות בחקר המחשבה היהודית בדורות האחרונים על שלל גווניה והיבטיה, ובמיוחד במשמעות הזהות היהודית.

*

מן הספרות הקבלית היה לר' ישראל מאיר (להלן: 'מחבר משנ"ב' או 'משנ"ב') יחס של כבוד בעיקר לספר הוזהר. דבר זה אינו מתמיה, שכן במאות השנים האחרונות חדר הוזהר לספרות ההלכתית וזכה למעמד חשוב עקב ההנחה שמחברו היה רשב"י והוא תנא.¹⁴ יתרה מזו, יש שהכרעתו כדעת הוזהר מנוגדת לעמדת השלחן ערוך, אם כי מדובר בהכרעה לחומרא.¹⁵ נוכל אפוא למצוא הלכות שבהן מפורש שהמקור הוא בווזהר,¹⁶ ואף נמצא לעתים שנושאי הכלים האחרים אינם מתייחסים לעניין מסוים, ואילו משנ"ב הוא שמסתמך על וזהר כחלק מתהליך פסיקתו.¹⁷

עם זאת, חשוב לציין שר' ישראל מאיר לא העמיד את הקבלה או את הוזהר כחלק ממערך הלימודים היומי. הנה מצינו בשלחן ערוך, סי' קנה, ס"ק א: 'אחר שיצא מבהכ"נ ילך לבהמ"ד ויקבע עת ללמוד. וצריך שאותו עת יהיה קבוע שלא יעבירונו אף אם הוא סבור להרויח הרבה. הגה. ואף מי שאינו יודע ללמוד ילך לבהמ"מ ושכר הליכה בידו, או יקבע לו מקום וילמוד מעט במה שיודע'. במשנ"ב על אתר מרחיב ומפרט מאוד בנושא זה. עם זאת, ראוי לציין שהוא מדבר על 'תנ"ך משנה וגמרא ופוסקים' ואינו מזכיר כלל קבלה, הגם שדובר עליה כבר בהנהגות המאה ה'ט"ז אצל הרמ"ק, האר"י, ר' משה בן מכיר,¹⁸ וגם בדורות המאוחרים יותר.¹⁹ כלומר, לדעת ר' ישראל מאיר אין הקבלה נושא הראוי להילמד בכל יום על ידי הקהל הרחב. אף על פי כן, אפשר להיווכח שהוא עצמו הייתה לו ידיעה רחבה יותר, שכן מקום ששערי תשובה (להלן שע"ת) מציין בקצרה: 'ועיין

14 וראו לעיל, הערה 2. להלן אנסה לשרטט את תפיסתו של משנ"ב, כפי שהיא נראית לי, ובהערות אביא מספר דוגמאות.

15 סי' קב ס"ק יז – בעוד שלפי שו"ע אפשר לעבור לצד המתפלל, גם באר היטב וגם משנ"ב מציינים שהוזהר אוסר. בסוף סי' ד הוא מקבל, באמצעות שערי תשובה, את חומרת הוזהר, ואולי משום שאפשר להבין שגם הגר"א סבור כך. בסי' קפ ס"ק י הוא מסתמך על שערי תשובה (כך לפי שער הציון [להלן: {שעה"צ}]) הנוקט קו מחמיר בהתאם לחיד"א, בספרו 'ברכי יוסף'.

16 בעוד שבאר היטב, סי' תקפא ס"ק ו, מסתפק באמירה שראוי ללמוד תחילה 'התפלות והתחינות וכוונות התקיעות ביותר', משנ"ב מציין, ס"ק יא: 'ראוי שילמדו הכונות מהתפלות והתקיעות והוא מהוזהר'.

17 בסי' רצו ס"ק ת, בעניין ברכה על הדס במוצאי שבת, רק משנ"ב מביא הטעם לכך מן הוזהר; סי' צא ס"ק ו – רק משנ"ב מביא וזהר שצריך לכסות ראש ועין, שלא יסתכל בשכינה; וכן סי' רפא ס"ק ג – שם מצביע על חשיבות לאל אשר שבת או הכל ידוּך כי מתוך הוזהר משמע שזה נוסח הברכה, ולא נזכר בבאר היטב ובשערי תשובה.

18 ראו: רונת מרח, 'חבורת ר' משה בן מכיר ותקנותיה', פעמים, 31 (תשמ"ז), עמ' 48–49.

19 ראו למשל: מנרל פייקאו, 'בימי צמיחת החסידות, ירושלים: מוסד ביאליק, תשל"ח, עמ' 322–324 ועוד.

בטור בשם פ' היכלות' (סי' קכה ס"ק ה), משנ"ב ממש מצטט שלוש שורות מהטקסט. במקרה מסוים נראה שהוא עיין במקורות ולא קיבל את דברי באר היטב (להלן: באה"ט) כפשוטם. הנה בסי' זה ס"ק א, באה"ט מביא בשם האר"י, אך משנ"ב מפרט המקור בספרו של רמ"ע מפאנו, 'עשרה מאמרות', ומבחין בין רמ"ק לאר"י, בעוד שאצל באה"ט הכול מובא בשם האר"י.

יתר על כן, בסי' קלב ס"ק יד נשאל בבאה"ט מדוע בשבת אומר פרשת הקטורת אחר מוסף והוא עונה מה שעונה, ואילו במשנ"ב מביא גם את עמדת ה'כתבים' (שהוא כינויים של כתבי האר"י בפי המגן אברהם) 'כדי להבריא הקליפות'. הסבר זה לא נזכר אצל נושאי הכלים האחרים! דומה כי תוספת זו מבטאת עמדה של אדם בעל אוריינטציה קבלית. כמו כן, בעניין תיקון חצות יש בבאה"ט פרטים רבים במה שכרוך בכך (סי' א ס"ק ה), ואילו במשנ"ב כביכול מתעלם מכל זה. אך בהמשך, כאשר שלחן ערוך מוכיח את האבל על החורבן, שם מפרט משנ"ב בס"ק ט וכותב: 'המקובלים האריכו מאוד בגודל מעלת קימת חצות כי רבה היא וכבר נדפס בסידורים סדר ההנהגה ע"פ כתבי האר"י ז"ל'. כלומר, הדברים מפורסמים בקהל. במיוחד חשוב הנאמר בהמשך: 'הנהגים ע"פ קבלה סוברים שצריך לקום וכו'. ניתנת אפוא לגיטימציה למנהגי מקובלים. במילים אחרות, לימוד קבלה בפי ההמון אינו מעשה ראוי, אך קבלת הלכות שמקורן קבלי 'מותרת' לכול. אם כי כאשר הוא מציין את דברי השל"ה ש'בכל סעודה יאמר על נהרות בבל' וכו', מוסיף: 'והעיקר שידע מאי קאמר, ואחר כונת הלב הן הדברים'. לכאורה, בכך יש התאמה לדברי השלחן ערוך בסמוך: 'טוב מעט תחנונים בכוונה מהרבות בלא כוונה'. אך דווקא שם משנ"ב מוסיף: 'מי שהוא בעל תורה ויש לו לב להבין וללמוד יכול למנוע מלומר הרבה תחנונים ובקשות הנדפסות בסידורים, וטוב יותר שילמוד במקומם' (ס"ק יב). וראו גם ס"ק יז). כלומר, בסולם העדיפויות נמצא תלמוד תורה במקום עליון, אולם 'עמך' יכול להסתפק בתחליף הנמצא בסידורים, אם ברמות 'סדר הנהגה' אם בדמות תחנונים, ואי-אפשר להתעלם מכך שנתח גדול מהם יונק מן העולם הקבלי. כאמור, סדר זה ראוי הוא לכול. בדיקה מדוקדקת מלמדת כי המחבר הסתמך על מקורות קודמים, בעיקר כאשר נראית מעין הסכמת רבים המסתמכים על הוזהר.²⁰ לכן תמצא פעמים שהוא כותב בסתם: 'אחרונים בשם הוזהר' (קכח ס"ק לו), כאילו רוצה לומר שהפוסקים האחרונים כבר סמכו ידיהם על דעת הוזהר. בכך הלך בעל משנ"ב בשיטה שדרכו בה פוסקים לפניו. וכבר העיר על כך דניאל שפרבר בהקשר אחר, כאשר לתוקפו של המנהג אצל האחרונים, תוך כדי הבלטת דברי משנ"ב, והסיק כי פעמים שהמגמה הציבורית הכללית היא זו שעמדה ביסוד הכרעתם

20 סי' רצ ס"ק ג, 'כתבו הספרים בשם הוזהר' ביחס לחידושי תורה. אין בבאה"ט והאריך בשע"ת. ובדרך כלל הוא מציין זאת בשער הציון. במקום אחר, בראש סי' קט, באה"ט מביא בשם הוזהר להתפלל על מזונו קודם נסילה, ואילו במשנ"ב ס"ק ג מנוסחים הדברים כך: 'כתבו הספרים בשם הוזה"ק שמצוה לאדם שיתפלל בכל יום על מזונו קודם האכילה'.

של חכמים.²¹ לכן יש לתת משקל לתופעות שנתפשטו בריבים, בחינת פוק חזי מאי עמא דבר.²²

סבורני שזו גישתו העקרונית. הנה בשאלת הנחת תפילה של יד מיושב או מעומד, באה"ס מביא (סי' כה ס"ק יד) את הכלל של בעל כנסת הגדולה, שהוא בעצם בנוי על דברי הרדב"ו. דברי הרדב"ו הובאו בשע"ת (ס"ק יא) באמצעות חכם צבי. אולם במשנ"ב (ס"ק מב) הוא מביא את עמדתו הפשוטת של המגן אברהם (להלן: מג"א, מ"א), כנגדו את עמדת המהרש"ל, ולאחריהם את עמדת הגר"א המוכיח שגם לפי הוזהר מותר להניח בעמידה,²³ ע"כ אין לזוז מהמנהג. והמנהג הוא כנראה זה הכתוב ברמ"א: 'שתיהן מעומד'. עד כאן הכול אתי שפיר. ברם, מיד בהמשך הוא מצטט במלואו את הכלל של כנסת הגדולה בלא הבעת תגובה כלשהי, והרי כלל זה – הקובע, בין היתר, ש'במקום שיש פלוגתא בין הפוסקים דברי קבלה יכריע',²⁴ ולפי זה בנידוננו שהמהרש"ל חלוק על המג"א, צריך היה לקבל את העמדה הקבלית – סותר את עמדתו. אבל הכרעתו הודרכה, ככל הנראה, מן הנהוג באשכנז, ששתיהן מעומד.

אכן, נראה שפעמים לא מועטות הוא העדיף להסתמך על מקורות הלכתיים שקבעו לפי הוזהר.²⁵ במיוחד חשוב לו להסתמך על מגן אברהם, ועל כך מצויות בידנו עדויות לא

- 21 דניאל שפרבר, מנהגי ישראל, ב, ירושלים: מוסד הרב קוק, תשנ"א, עמ' יט.
- 22 באה"ס סי' תקפא ס"ק יז מביא בשם השל"ה שיש ליתן צדקה קודם שיאמר תחנון בבית קברות. ובשם האר"י מוסיף 'שאין לילך על קבר א' ב"פ ביום א', ואילו משנ"ב ס"ק כז מביא את שני הפרטים ובלא ציון מקורות, שמא משום שנתפשטו הדברים. הוא הדין לעניין בריך שמים, שרק הוא מביא זאת (סי' קלד ס"ק יג). אמנם בשע"ת ידון בכך בקצרה בסי' רצב ס"ק א. וכן: בשע"ת סי' תקסה ס"ק ה כתוב: 'אין לומר האדרת והאמונה בצבור כ"א ביוכ"פ'. ומוסיף במשנ"ב ס"ק יב: 'הא יחיד יכול לומר האדרת כל השנה'. אין לי ספק שמרחק הזמן עשה את שלו, מאחר שנתפשטה אמירת פיוט זה, ור' ישראל מאיר הכהן מצא אסמכתא בסיסית בלשון שע"ת לקיים הנוהג, והפליג בתחולתה.
- 23 אם כי לעניות דעתי, הגר"א כותב כי לפי הוזהר מותר להניח גם בישיבה, וזה לשונו: 'תש"ר מעומד על פי הוזהר ותש"י אין קפידא כנ"ל'.
- 24 דרך אגב, ר' משה פינשטיין נזקק לכלל זה באחת מתשובותיו, לשאלה שנשאל על עמדת משנ"ב, וצמצם את תחולתו. לאמור, רק לזוהר ולתיקונים יש מעמד של 'דברי קבלה' שיכריעו בין הפוסקים, ואילו האר"י אינו זוכה למעמד גבוה מן הפוסקים, אלא נחשב לאחד מהם. ראו: אגרות משה, או"ח, חלק ד, סי' ג. וראו: חלמיש, הקבלה בתפלה בהלכה ובמנהג, עמ' 134.
- 25 בסי' ד ס"ק יט רק הוא כותב: 'טוב שיניח שני כלים וכו', ובשער הציון הוא מגלה את מקורו: 'ארה"ח בשם הוזהר'. המעניין שהוא קיבל את הצעת הוזהר בנושא הנידון שם, בעוד שצפוי היה שגם באה"ס ו / או שע"ת יקבלו הצעה זו. בסי' קמ"א ס"ק יב רק הוא מביא מבית יוסף (להלן: ב"י) המסתמך על זוהר 'שלא ישמיע לאזניו' העולה לתורה אלא קורא בלחש. סי' תרכא ס"ק א באה"ס מביא מזוהר ואר"י שצריך להוריד דמעות ולהצטער על מיתת בני אהרן. במשנ"ב ס"ק ב מביא בשם הוזהר בהסתמך על משה אפרים. יש לזכור שספר משה אפרים זכה להכרה רחבה מצד בעלי ההלכה. שוב, בבאה"ס סי' תרג ס"ק א מביא ממשה משה שע"פ בימים נוראים 'עשה כל אדם כדעת הוזהר שישב קודם שישכב ויתאונן על חטאיו ויפשפש במעשיו'. במשנ"ב ס"ק ב מביא זאת 'כדעת הוזהר', ובשע"צ מפנה למשה משה.

מעטות.²⁶ אפשר להיווכח שחשובה לו מאוד המשענת ההלכתית של מג"א האוטוריטטיבי, שהרי הוא מציין אותו ומסתמך עליו גם במקום שבעל באה"ט מזכיר ישירות את הוזהר.²⁷ מבחינה זו נראה שהוא מתגלה כאיש הלכה בראש ובראשונה. ואזכיר דוגמה אחת מסי' כה, שם באה"ט מביא מקורות הלכתיים וקבליים המשקפים חילוקי דעות (ס"ק יג), בעוד שמשנ"ב מזכיר רק אנשי הלכה, שאף הם חלוקים ביניהם (ס"ק מ). חשיבות רבה הוא מייחס לבאר היטב²⁸ ולשערי תשובה,²⁹ שניים מנושאי הכלים המפורסמים והמודפסים ביותר לצדו של השלחן ערוך, והרי בהקדמתו הודיע המחבר מפורשות³⁰ כי דברי באה"ט (נפטר תק"ח) ושערי תשובה בלועים בתוך דבריו. כמובן, אין זו אמירה חד-משמעית, שהרי לא מעטים הם המקרים שבהם הוא סוטה מדברי שניהם או מדברי אחד מהם.³¹ עם זאת, נראה שבאה"ט משמש לו משענת איתנה גם כאשר הוא

26 סי' רמב"ס ק"ב – על דברי השו"ע שצריך 'לכבד את השבת' כבר הוסיף בבאה"ט: 'לא יפחות משני תבשילין. וזהו בראשית'. ואף משנ"ב ציין: 'טוב לזהר שלא יפחות משני תבשילין', ובשעה"צ כתב: 'מ"א בשם הוזהר'. בהמשך שם: 'גם טוב שיאכל בכל סעודה מג' סעודות דגים', ומציין בשעה"צ שם [מ"א] בשם תק"ש [תקוני שבת]; סי' צ ס"ק יא, לצד דברי התוס' מביא ממ"א ושאר אחרונים שדעת הוזהר שונה. וכן סי' צח ס"ק א – לענין כונות בתפילה (מ"א בשם הוזהר). וכן סי' קח ס"ק יד – באה"ט הביא וזהר, אך משנ"ב הביא גם מאחרונים שכתבו בשם המקובלים, ואת המ"א בשם הוזהר. כמו כן, בס' קצב ס"ק א באה"ט מצטט מן הוזהר, וכמודו משנ"ב ס"ק ב, אך בשעה"צ הוא כותב: 'מ"א'.

27 סי' עה ס"ק יד – באה"ט מביא בשם וזהר, ומשנ"ב מביא זאת בשם מ"א, שציין כי ראוי לנהוג כדעת הוזהר, וכן בביאור הלכה. וכן סי' קמ ס"ק יב – באה"ט ס"ק ז כותב שיש לעשות שם מדרגות לבימה, ומביא זאת ע"פ וזהר, בעוד שמשנ"ב מסתמך על 'מ"א בשם הוזהר'.

28 באה"ט מביא בשם וזהר שלא יבשל אדם מזון מיום ליום. המשנ"ב מביא זאת ביתר אריכות ואף טורח להסביר את הטעם (סי' קנה ס"ק ד). או: סי' קצו ס"ק ח, על פי באה"ט, מסתמך על וזהר פר' נשא ביחס לפניות כוהנים בעת הברכה. במקום אחר, באה"ט הביא מהשל"ה המתמרמר על המשיחים בקריאת התורה, 'זהוזהר האריך מאד בענשם' (סי' קמו ס"ק ג). משנ"ב עוסק בכך מבחינה הלכתית 'טהורה' עד שאינו נזקק לסיוע הוזהר. אולם במקום אחר (סי' קנא ס"ק ב) הרחיב מאוד בנושא השיחה, ושם הזכיר את הוזהר. עם זאת, יש להדגיש שהוא נוטל חירות להשתמש בדברי באה"ט שלא במקומם אלא בריחוק. למשל, עניין לבישת ציצית בקריאת שמע – ראו באה"ט סי' כד ס"ק ד ומשנ"ב ס"ק ג.

29 סי' א ס"ק ב מביא באה"ט מתולעת יעקב בשם הוזהר כי הוטלך שחרית ד' אמות ולא נטל ידיו חייב. בשע"ת מביא מברכ"י שבוזהר שלפנינו ליתא, אך יש בוזהר כתב יד. משנ"ב מזכיר ישירות: 'עבוהו ק' מפליג עבוד זה בעונשו'. ובשעה"צ הפנה לשע"ת.

30 'את עיקרי הדינים שבתוך הבאר היטב ושערי תשובה הכנסתי כולם בתוך משנתי'.

31 בס' כה ס"ק ב מביא בשע"ת לענין תפילין של רש"י ור"ת מזהר חדש, ולא נזכר במשנ"ב. סי' רסב ס"ק א, באה"ט מפרט לענין השלחן, אך משנ"ב מתעלם. שע"ת סי' תקפב ס"ק ז, לענין תפילה בקול רם במשך השנה לעומת ראש השנה מביא את מחב"ר בשם וזהר ואי"י שאסור תמיד, אך אין במשנ"ב. שע"ת בס' תרכ"ס ס"ק א מביא מאור צדיקים ופע"ח שיש להרבות בצדקה בערב סוכות, אך אין במשנ"ב. סי' נט ס"ק יב, באה"ט ושע"ת מביאים כל מיני נוסחאות של נידוק וכו', הקשורות בנוסח התפילה, ואילו משנ"ב מתעלם. וראו להלן הערה 55.

מביא מקורות שונים.³² מקורות הלכתיים שונים משמשים לו 'גב', כגון בית יוסף³³ והלבוש.³⁴ הוא גם מבקש להישען על מקורות הלכתיים קדמונים יותר,³⁵ ובודאי נודעת חשיבות להכרעותיו של הגר"א.³⁶ הנה, בס' 'כג בסופו כתב הרמ"א: 'אבל [ש"ץ] אינו אומר בסוף התפלה יהיו לרצון'. ועל כך מעיר באה"ט (ס"ק יא): 'כי לא התפלל על עצמו. ובשל"ה כתב לומר יהיו לרצון. מ"א'. ובמשנ"ב נותן נימוק, אולי נימוק נוסף, לדברי הרמ"א: 'דסומך על תתקבל צלותהון... ובשל"ה כתב לומר יהיו לרצון, וכתב הגר"א ודברי השל"ה עיקר'.³⁷ משמע, השל"ה בצירוף הגר"א משמשים אסמכתא נאותה להכרעתו. לפעמים הוא מסתמך על אישי הלכה דגולים נוספים, במיוחד כאלה שתפסו אף הם מקום בכותל המזרח של מורי ההלכה.³⁸ למשל, פר"ח (פרי חדש, ת"ט-תנ"ח),³⁹ פמ"ג (פרי מגדים, תפ"ז-תקנ"ב).⁴⁰

32 אשר לקדושת יוצר, באה"ט מביא ממ"א בשם ספר הקנה 'דוקא מיושב'. ובשע"ת מביא כך מספר הכונות. ואילו במשנ"ב: 'קדושה זו אם אפשר טוב לומר מיושב'. ובשע"ת מפנה: עיין בה"ט. סי' נא ס"ק א בבאה"ט מזכיר מקובלים רבים, אך במשנ"ב אמנם מזכיר כל הפרטים אך בלי שמות קבליים. סי' סח ס"ק ד, באה"ט מביא את ר' חיים ויטאל על הפיוטים, ושע"ת מוסיף גם את ר' שמואל ויטאל, והמשנ"ב משלב אותם. בס' קבו ס"ק יג מביא על פי באה"ט את סידור האר"י שלעולם אומרים שים שלום. בס' רפח ס"ק ד, על פי באה"ט מביא את הט"ז שיותר בשבת בכי הפורץ מרוב דבקות.

33 סי' קלא ס"ק טז. בשו"ע פוסק כי אין נפילת אפיים בלילה, ומשנ"ב כותב הסעם ע"פ קבלה כפי שציין הבית יוסף. וכן בס' קלא ס"ק ה, באה"ט פתח בריב"ש שמאפשר נפילת אפיים מעומד. ואח"כ הביא את ב"י, שלפי הקבלה מיושב דווקא. ואילו משנ"ב פתח בב"י וסיים בריב"ש. כלומר, לא הצד הכרונולוגי חשוב, אלא העובדה שהסתמך על ב"י, שאמנם הביא את הריב"ש.

34 סי' קלא ס"ק כ, בעוד שבאה"ט מביא דעות שונות לגבי נפילת אפיים בבית אבל, משנ"ב מציין רק את הלבוש, וכל הניסוח הוא קבלי (כפי שהוא באמת כתוב בלבוש), כלומר שמידת הדין מתוחה, ואין להגביר כח הדין וכו'.

35 בבאה"ט סי' תרעו ס"ק א מביא, כמו בשו"ע, שנוסח האר"י הוא להדליק נר חנוכה. והוסיף שלפי השל"ה יש לומר שלחנוכה. במשנ"ב ס"ק א מזכיר זאת בשם מהרש"ל.

36 סי' א ס"ק ח - לעניין 'אמת', בסוף גם מזכיר את המנהג, והכרעת הגר"א. נזכור כי בהקדמת חיבורו כותב ר' ישראל מאיר על הגר"א 'שהוא אורן של ישראל ויתר שהכל תלוי בו'.

37 אמנם במקרה זה אין השל"ה מציין במפורש נימוק קבלי, אולם השל"ה מקובל כאיש הלכה וקבלה כאחד. ראו: של"ה, מסכת תמיד, נר מצוה, אות פז, מהדורת ח"פה תשנ"ב, עמ' תקב; במהדורת ורשא תרכ"ג, חלק ב, פג ע"א.

38 כך הוא המצב, למשל, לגבי איסור הפסקה בין גטילת ידיים אחרונים לכרכת המזון, 'אפילו לד'ת', ששע"ת מביא (סי' קפא ס"ק ו) זאת מפורשות בשם האר"י, ואילו משנ"ב מביא זאת במקום מרוחק יותר, בסוף סי' קפא, ובשע"ת מפנה ל"ב וא"ר בשם האר"י ז"ל.

39 סי' קיט ס"ק ב - משנ"ב מביא מפר"ח שמביא מזוהר שבתפילה צריך לפרש דבריו כראוי; בס' נב ס"ק א, כמו באה"ט, מביא מהמגיד וגם את הדעה הנוגדת של חכם צבי ופר"ח.

40 עליו כותב בהקדמה: 'עוד ראיתי והתבוננתי כי מעת שקיצר וליקט הבאר היטב את דברי הט"ז ומ"א ועוד מפרשים ותשובות שקדמוהו עד עתה הוא לערך ק"ל שנה ומאותו העת עד עתה רבו כמו רבו כמה גאונים מפורסמים מפרשי השו"ע [...] ובפרט ספר הפמ"ג אשר הוא ספר נכבד מאד אשר בו

מעמדו ההלכתי של האר"י, שאף הוא התבסס והלך, ובעיקר בא לביטוי בנושאי הכלים של השו"ע, וכן אצל המג"א, השפיע גם הוא על מחבר משנ"ב. כך תמצא אזכורים של האר"י,⁴¹ ובמיוחד כאשר יש לו אסמכתא מפורשת מפי המג"א.⁴² לפעמים הדברים מובאים בשם 'כתבים', שהם כינויה של קבלת האר"י בפי מג"א,⁴³ ויש שהוא עצמו מביא מן הכתבים.⁴⁴ אפשר לציין תופעה מעניינת: באה"ט מביא בס' רפב בסוף ס"ק יג מספר הכונות⁴⁵ על

מבואר בכל ו'ס' ענינים מחודשים למעשה ונתפשט הוראותיו בישראל' (עיינו גם בהמשך). יש חשיבות לשלוש המילים האחרונות, ואציין שתי דוגמאות. שו"ת מביא (סוף ס' תקפג) כמה מקובלים הסבורים שאין הולכים בשבת לתשליך, ורק ר"י אירגזו מחייב. ואילו משנ"ב מסתמך על פמ"ג שדוחים ליום ראשון (ס' תקפג ס"ק ח). וכן בס' צב ס"ק לו, הוא מסתמך על פמ"ג לענין זמן נתינת צדקה, והוא בעצם על פי קבלת האר"י.

41 בס' א ס"ק ג מביא באה"ט את האר"י שיצייר שם הוי"ה נגד עיניו. באה"ט הפנה אליו, ומשנ"ב ס"ק ד כתב בסתם: 'כתבו בשם האר"י ו'ל' וכו'; בס' ח ס"ק יח מצטט משנ"ב: 'כתב האר"י ציצת ר"ת צדיק יפריד ציציותיו תמיד'. באה"ט ושע"ת אינם מציינים זאת. גם לא מג"א. בס' יא ס"ק מ הוא מביא את באה"ט בתוספת הערת שע"ת ביחס לאר"י ובתוספת ידיעה על מנהגים נוספים, וסופו של דבר: 'זנהא נהרא ופשטיה'. בבאה"ט ס' טז ס"ק א מצטט מדברי האר"י, ובדיוקן כך כתוב במשנ"ב (ס"ק ד), ובשער הציון הפנה לבאה"ט. בס' כה ס"ק יט הביא באה"ט את עמדת האר"י ובדיוקן כך כתב משנ"ב (ס"ק נה); בס' צ ס"ק מז באה"ט מדבר על האר"י ומפנה לדברי עצמו בס' כה. במשנ"ב כאן אינו מפנה אך כותב על האר"י בשילוב עם הבאה"ט דלעיל, אף על פי ששם לא עסק בכך. בס' קנא ס"ק כד באה"ט ומשנ"ב כאחד כותבים שהאר"י 'היה נזהר מריקקה' בבית הכנסת; בבאה"ט ס' תקפג ס"ק ז מביא את האר"י שמותר לישון בר"ה אחר חצות, וכמוהו גם במשנ"ב ס"ק ט. בבאה"ט ס' תרג ס"ק א מביא את האר"י שיש ללמוד בספרי מוסר כל השנה. וכמוהו גם במשנ"ב ס"ק ב.

42 בס' ד ס"ק י הוא מצוין שיש לנטול ידיים שלוש פעמים לסירוגין. ובשעה"צ מפנה למגן אברהם. אך למעשה המג"א מסתמך בכך על האר"י. בס' ח ס"ק ד וס' קי ס"ק לד הבאה"ט ומשנ"ב הסתמכו על מ"א בשם האר"י. וכן בס' רנא ס"ק ז באה"ט ומשנ"ב שוב מביאים את האר"י ע"פ מג"א שלא הסתפר בע"ש לאחר שהגיע זמן מנחה. בס' כה באה"ט מביא בקיצור הלכה (ס"ק כב), בעוד ששע"ת מרחיב ומציין את המקורות הלוריאניים, ואילו משנ"ב אף הוא כותב הלכה זו בקצרה, אולם בשעה"צ הוא מפנה ל'מ"א בשם הכונות' (אות נט). למרות האמור, הנה בעניין שכיבה בטלית קטן, שהרמ"א מצוין מחלוקת בדבר, הרי באה"ט מצוין את דברי האר"י ומשנ"ב ממש מצטט אותו ופוסק כך להלכה. אולם בעוד שבאה"ט מצוין שהמג"א השיג על האר"י, אך בס' אליהו רבה תירץ את קושיותיו, הרי במשנ"ב אין לכך זכר. נראה שמעמדו של אליהו רבה, הידוע כבר סמכא, גבר הפעם על המג"א. לעומת זה, נושא המובא בסעיף שלאחר מכן, בעניין גרירת ציציות, שבאה"ט ושע"ת כאחד מסתמכים על ספרות לוריאנית, משנ"ב אינו נזקק לכך כלל.

43 בס' תקפ ס"ק טז גם משנ"ב וגם באה"ט מביאים 'איתא בכתבים' שראוי לכל בר ישראל לבכות בב' וה' שהתורה נסמרה לקליפות. וכן לענין תשליך מביא בבאה"ט, ס' תקפג ס"ק ו: 'זבכתבים כתב נהר או באר, וטוב אם הם מחוץ לעיר'. ובדיוקן כך במשנ"ב ס"ק ח. לענין כפיפת אצבעות בהבדלה הסתמך על 'מ"א בשם הכונות' (ס' רצח ס"ק י ויא).

44 בס' ל ס"ק טז משנ"ב מביא בשם האר"י, ואין על כך מאומה בבאה"ט ולא בשע"ת. וראו לעיל, עמ' 605, במובאה מס' קלב.

45 דרך אגב, מן הראוי להביא את הדעתו המעניינת של שע"ת (ס' לב ס"ק ג): 'עכ"ל פמ"ח [פרי עץ חיים] הנקרא בפוסקים ספר הכונות'.

חשיבות העלייה השישית לתורה, ואילו משנ"ב כותב בס"ק יח: 'מה שנהגו למכור ששי בפני עצמו יש קצת סמך מהוזהר שלח לך [מ"א]. כלומר, הוא מעדיף את הוזהר על פני ספר הכונות הלוריאני, אמנם באמצעות המג"א האוטוריטטיבי לגביו.⁴⁶ כיוצא בדבר, בעוד באה"ט מסתמך על ספר הכונות שהאר"י לא נמנה עם עשרת הראשונים בשחרית בבית הכנסת משום שזה היה טרם זמן הנחת התפילין, הרי משנ"ב (ס"ק א) מסתמך על הוזהר, אמנם בשם 'אחרונים'.

יש שהוא מסתמך על מקורות הלכתיים נוספים כדי לקבוע דברים שבמקורם הם לוריאניים.⁴⁷ וכן הוא היפוכם של דברים: הוא מתעלם מדעת האר"י, כאשר 'הרבה אחרונים חולקין ע"י'.⁴⁸

לפעמים נראה שהוא משקף מצב אקטואלי שררבה נוהגים על פי האר"י, ולכן אין טעם להתנגד.⁴⁹ ניכר כי במקרה שמנהגי הקבלה נתפשטו בציבור,⁵⁰ כמו כן, גם הוא מקבל אותם.⁵¹ דומני שאחד המקומות הבולטים הוא בסי' יא ס"ק ע, בעניין מספר הכריכות

46 בסי' קפא ס"ק כב הוא מביא את העמדה של אלה שאין נוהגים במים אחרונים, ולעומתם את הנוהגים בכך, ובכללם: 'זכ"כ המ"א בשם המקובלים', ולצדם גם חכמי הלכה. רוב המקורות שהוזכר שם רשומים גם בבאה"ט, פרט למ"א. אך לפעמים מסתמך על הוזהר לאו דווקא באמצעות המג"א. הנה בסי' כז באה"ט מביא בקיצור את עמדת הוזהר (ס"ק ה), שעת' מזכיר כמה מקורות לוריאניים (ס"ק ד), ואילו משנ"ב מזכיר אך ורק את הוזהר (ס"ק י).

47 בסי' כז מביא שעת' מקורות הלכתיים ולוריאניים לעניין כיסוי תפילין של יד (ס"ק יא), ואילו משנ"ב כותב אותה מסקנה הלכתית בלי לציין דבר נוסף (ס"ק מז), ורק בשעת' הוא מביא מקורות הלכתיים בלבד. סי' צב ס"ק ב, כמו באה"ט, ובשילוב פמ"ג, משנ"ב מציין את נוהג האר"י. וכן סי' רסב ס"ק י, מתוך שסמך על פמ"ג, שלא היה בידי באה"ט ושעת', מביא את כנסת הגדולה על יציאה לעזרה בקבלת שבת, ומנהגו לצד מערב.

48 בסי' קכה ס"ק ו, על דברי הרמ"א 'יש לי שא העינים למרום בשעה שאומרים קדושה', באה"ט מוסיף: 'שיהיו סגורות'. ואילו בשעת' מוסיף: 'עיי'ן באר היטב וכן דעת האר"י כהט"ו'. ואילו במשנ"ב מביא את דברי ה"ט' אך מוסיף: 'אבל הרבה אחרונים חולקים ע"ז ופסק המגן גבורים כמותם'. הנה במקרה זה אין הוא מושפע מהאר"י והט"ו. בסי' ו ס"ק ג אין הוא מקבל את גרסת האר"י בברכת אשר יצר, כנראה משום שבעלי הלכה, ובהם מג"א, גורסים אחרת, 'וכן משמע בביאור הגר"א'.

49 למשל, בשו"ע כתוב שאחר שקשר תפילה של יד 'קודם שיכרוך' יניח של ראש. אך באה"ט ושעת' מביאים בשם האר"י שיש תחילה לכרוך, וכי כך המנהג בכל מקום. אף משנ"ב (סי' כה ס"ק לח) כותב בלשון מאוד קרובה, ובשעת' צ נרשם פמ"ג. לגבי כפרות, ששו"ע מתנגד, והמג"א כותב 'שכן נוהגין', באה"ט מוסיף (סי' תרה ס"ק א): 'זכ"כ האר"י ז"ל בספר הכונות ע"פ הקבלה ושל"ה'. המשנ"ב מרבה לדבר על אופני ביצוע הכפרות, ובפרט מסוים מביא בשעת' צ אות ג כמקור את מ"א ע"פ קבלה: 'נשים לב גם למשנ"ב סי' תרס"ט יא המביא בשם האר"י שיש לרקוד בשמחה לפני ספר תורה בשמחת תורה. פרט זה אינו נזכר בנושאי הכלים הקודמים. אך משנ"ב מציין אותם, ואולי משום שכן העידו גם על הגר"א'.

50 במאמר מוסגר נוסף כי באמרונו 'ציבור' אין אנו מתכוונים לכלל ישראל, אלא לאזור ליטא והסביבה.

51 פרטים שונים הקשורים בציצית (סי' כד ס"ק ד) שהובאו בבאה"ט בשם האר"י. סי' קלד ס"ק יא – בשו"ע כתוב שמצווה לראות את הכתב של ספר תורה, ובבאה"ט מסביר זאת ע"פ האר"י, 'שעי"ז

בציצית, שם הוא מעתיק כמעט מילה במילה מדברי באה"ט, בהסתמכו על ספר הכונות, אלא במקום שזה האחרון כותב: 'זכ"כ של"ה מ"א ט"ז', משנ"ב כותב: 'זכן הסכימו האחרונים'. בכך, כביכול, נפרסה פנורמה של פוסקים המצדיקה גם את הליכתו בעקבותיהם. ככלל נראה שכאשר הוראה מסוימת (וענייני כאן בתחום הקבלי בלבד) מקובלת הוא מציין 'אחרונים', גם כאשר באה"ט מציין במפורש בשם כתבי האר"י,⁵² כביכול, 'שמע האמת ממי שאמרה', גם אם מדובר בנושא קבלי.

הלגיטימציה מגיעה אף עד כדי כך שעל פי זה הוא מחדש הלכות, על כל פנים בלא לציין מקור קודם.⁵³ והיפוכו של דבר שעה שאין הציבור נוהג כך.⁵⁴ לעומת זה, יש שהוא נוהג סלקטיביות. אין לי אפוא הסבר לתופעות הבאות: עניין הסחת דעת מתפילין, שלבש אופי חמור בעיני באה"ט ושע"ת (סי' כח ס"ק א), ובציון מקורותיהם הקבליים, לא בא לידי ביטוי במשנ"ב; פרטים שונים שנזכרים בבאה"ט סי' נא ס"ק יז (וכך גם בסעיפים הקרובים הבאים) ע"פ האר"י וזהו נרשמו גם במשנ"ב. כנגד זה, יש פרטים רבים שהוא מתעלם מהם. למשל, הדיון בשע"ת סי' נז ס"ק ד על קדיש בעמידה – לא נזכר במשנ"ב.

- נמשך אור גדול על האדם'. אך משנ"ב מציין בסתם ש'כתבו המקובלים'. וראו גם לעיל. סי' קלב ס"ק ז – לעניין עלינו לשבח הוא מושפע מעניינים קבליים שונים. אולי יש להבדיל בין חלקי תפילה שמקורם בספרות המיסטית ובין נושאים רגילים בתפילה. סי' תרי"ט ס"ק יד – באה"ט ומשנ"ב מציינים כי אומרים ד' מזמורי תהלים, בלי להזכיר את המקור בשער הכונות. בסי' קנח ס"ק א מביא באה"ט בשם רקנטי שיד שמאל תשרת תחילה את יד ימין בנטילה. אולם משנ"ב מביא זאת בלי לציין מקור, אולי כי זה כבר מקובל. או: בסי' תרי"ט ס"ק ד מביא מנהג פשוט שמקורו באר"י להתעטף בטלית מבעוד יום. במשנ"ב, ס"ק ד, מזכיר את העניין בלי האר"י.
- 52 בסי' תקנ"ט ס"ק יז מביא באה"ט בשם כתבי האר"י שאין הולכים לבית הקברות אלא לצורך הלוויית המת כי מתדבקים בו החיצונים. במשנ"ב ס"ק מ"א כותב כי אין ללכת 'על הקברות ממש' רק 'ברחוק ד' אמות', 'כי יש לחוש שיתדבקו בו החיצונים'. בשע"ת צ"מסתמך על 'אחרונים'. על המקורות הקבליים לכך ראו: משה חלמיש, 'השתטחות על קברים באלול ובתשרי', בהיותו קרוב: אסופת מאמרים לזכרו של יחיאל שי פינפטר הי"ד, אור עציון: מרכז שפירא, המכון התורני שע"י הישיבה הגבוהה אור עציון, תש"ס, עמ' 87. וכן בסי' קנח ס"ק ד: 'זיתנהג ע"פ מה שכתוב בענין המן בערב בשל לאכול ולחם בבקר לשובע'. דבר זה מובא בשם 'אחרונים', ברם בבאה"ט מביא זאת 'בשם האר"י ו'ל'.
- 53 סי' רסא ס"ק לא – אומרים לכה דודי, וזה נחשב קבלת שבת. וכן בביאור הלכה סי' רסג ד"ה וגם לא יאחר. אחרים לא דיברו על כך.
- 54 באה"ט ובמיוחד שע"ת דנים בעניין תפילין בתשעה באב בשחרית ומזכירים חכמי קבלה שונים, ואילו משנ"ב אינו מתייחס לכך. שם משום שהציבור אינו נוהג עוד כך (ריש סי' תקנה). הרמ"א כותב שטובלים בערב יום כיפור פעם אחת, ואילו באה"ט: 'נהגו עכשיו לטבול ג' פעם ולהתרחצות במקוה ע"פ קבלת האר"י ו'ל... ויש חסידים שטובלין ל"ט טבילות. עיין של"ה' (סי' תרו ס"ק ח). משנ"ב מתעלם מכל זה, וכנראה מסתמך בקביעת הרמ"א. וכן: סי' תקלא, בשע"ת ס"ק ב מזכיר את החלאקה (בלא השם עצמו) ומסתמך על הכתוב בפע"ח בעניין האר"י ובנו, ומגיע למסקנה שזו שמחה. משנ"ב מתעלם מנושא זה. כמו כן תמצא דיון מפורט בשע"ת (סי' רעד ס"ק א) על מספר הככרות בסעודות שבת, אולם נראה שמשנ"ב מתחמק מכל זה בכתובו (ס"ק ד): 'זהעולם נהגין כהשו"ע'.

כמו כן, בס' קלא – פרטים שונים במהלך סדר התפילה שבאה"ט ושע"ת רשמו בשם האר"י, בעיקר, אינם נדונים במשנ"ב.⁵⁵ יש לציין גם פרטים שונים הקשורים בהלכות שבת, שמקצתם קיבל ומקצתם התעלם. אם כי לא תמיד אפשר לתלות הדברים במנהג הציבור.⁵⁶ ויש אפילו ניסוח חריף שהמחבר מתעלם ממנו.⁵⁷

אציין עתה מקורות קבליים חשובים נוספים שבעל משנ"ב הזכירם והסתמך עליהם: סדר היום⁵⁸, השל"ה⁵⁹ ואף שו"ע הרב, או כפי שהוא קורא לו: הגר"ז, נחשב בשבילו אוטוריטה.⁶⁰ וכמו שהעלינו לעיל באשר לזוהר, כך נראה שהוא נשען על מקובלים, אפילו תוך כדי הזכרת שמותם, כל שחכמי הלכה כמו המג"א הסתמכו עליהם.⁶¹

- 55 דוגמאות נוספות: בס' קיב מביא באה"ט את התנגדות האר"י לומר פסוקים מסוימים, ולא נזכר דבר במשנ"ב. וכן ס' קיג, לעניין כריעה. בס' קיד ס"ק א, כמו באה"ט מזכיר את נוסח האר"י: משובה. נציין כי באה"ט ושע"ת מביאים, בס' קיז–קיט, כל מיני פרטים של נוסח קבלי, ואילו משנ"ב מתעלם מרובם. לפי שו"ע, כל הקהל לוקים ארבעים מלקות בערב יום כיפור. באה"ט, ס' תרו ס"ק ו, מביא שהאר"י לא הקפיד על כך אלא ארבע כנגד רי"ה. ומשנ"ב מתעלם. ס' תקפד ס"ק ג, באה"ט כותב שלפי האר"י יש לבכות ברה"ש ויוכ"פ, אך שע"ת ומשנ"ב מתעלמים מכך.
- 56 במיוחד נוכל להזכיר בכך כמדומה בפרטים הבאים: ס' רסב ס"ק א, באה"ט מפרט לעניין השלחן, אך משנ"ב מתעלם. לעומת זה, פיגוי קורי עכביש כן הזכיר. ובשעה"צ מסתמך על ר"ח מ"א. גם נשיקת ידי אמו – המשנ"ב מתעלם. וכן מעניין ארבעה בגדי לבן. לעומת זה, מזכיר את שכתבו 'זוהר ומקובלים' לעניין איסור מחלוקת בשבת.
- 57 ס' תקפא ס"ק יב – באה"ט מתייחס לרמ"א שיכולים לאכול קודם עלות השחר בער"ה, וכותב: 'המעניין בוזהר ובכתבי האר"י ז"ל מהחטא הגדול ר"ל [רחמנא ליצלן] לאכול קודם אור היום לא יעשה כן'. אך משנ"ב אינו מתייחס לכך.
- 58 בעניין תפילין במנחה של תשעה באב, שאו מניחים ומברכים, הוא מביא שני טעמים: של הגר"א ושל י"א, ובשעה"צ מפורש: סדר היום (ס' תקנה אות ג). וכן מסתמך על סדה"י בס' צג ס"ק א, וכן בס' רנא ס"ק ח (ע"פ באה"ט). וכן בס' א ס"ק ה, הבאה"ט הביא משם סדה"י לומר מודה אני, במשנ"ב ס"ק ח כתב 'שוב לומר', ובשעה"צ מפנה לסדה"י. ובס' קכב ס"ק ח – מה שבהא"ט הביא בשם ס' כונות, משנ"ב הביא בשם סדה"י.
- 59 ס' א ס"ק ב מביא באה"ט משל"ה 'סוד לחבר יום ולילה בתורה או בתפלה', וכך בדיוק במשנ"ב ס"ק ב. בס' קפג ס"ק טו, כמו האחרים גם משנ"ב: 'כתב השל"ה ע"פ הקבלה נכון שיעמיד הכוס על כף ימינו והאצבעות יהיו זקופים סביב'. ס' רסג ס"ק ו – כמו באה"ט שמביא בשם האר"י להדליק ו' נרות, מוסיף משנ"ב גם עשר, לפי השל"ה. לעניין וידוי בעי"כ מוסיף באה"ט (ס' תרו ס"ק א), שלפי האר"י יכה באגרופ על החזה, משנ"ב מזכיר זאת בהמשך, בסוף ס' קיא, ובשם 'אחרונים'. אך לדברי באה"ט בשם השל"ה, כי יש להתוודות גם לאחר אכילה, מוסיף משנ"ב (ס' תרו ס"ק א): 'וראי להחמיר כדעה זו (של"ה)'. וכן ס' קכד סוף ס"ק ג, בשע"ת מביא בשם רמ"ע ושל"ה, שיש להתפלל מתוך סידור, באה"ט אינו מזכיר זאת, ומשנ"ב (ס"ק כו) מביא משל"ה.
- 60 ס' קפב סס"ק ב ברמ"א הוא מציין, על פי בית יוסף, שהיחיד אין מחזיק כוס בידו, 'ונכון מנהג זה על דרך הקבלה'. וכותב באה"ט: 'כבר כתבתי בשם האר"י שא"צ [שארן צריך] כוס כלל'. ובמשנ"ב ס"ק טז: 'וכהיום מנהג העולם שאין מברכין על הכוס כלל ביחיד' (ועיין עוד שם). ובשעה"צ: 'הגר"ז [שו"ע הרב] ומגן גבורים'. כמו כן בס' רצא ס"ק ו מביא באה"ט מס' כונות, ואילו בס"ק כא מביא משנ"ב בשם תקוני שבת. ובסעיף י בשעה"צ מסתמך על הגר"י.
- 61 ס' קי ס"ק יט, הבאה"ט הביא מס' הקנה ע"פ הסוד, ובמשנ"ב מציין שכתבו (ובשעה"צ: מ"א) בשם

סיכומם של דברים: השפעתם של מנהגים והליכות שנרשמו בוזהר ובקבלת האר"י ניכרת למן המאה ה'ט"ו (לגבי הזוהר) וגוברת והולכת במרוצת הדורות הבאים. עיון בפרטים רבים המופיעים בנושאי הכלים שעל השלחן ערוך, שהם למעשה קו החיות, מצביע על כך בבירור. הכרעותיהם הקבליות של אישי הלכה בשיעור קומתם של בעל מגן אברהם, הגר"א ודומיהם, הניחו את היסודות לחדירה גוברת של ענייני קבלה למערכת הפסיקה. לא ייפלא אפוא שגם במאה העשרים יקום אחד מגדולי יהדות ליטא, שבדרך כלל לא הרבתה לעסוק בקבלה, ויפתח לפני המקובלים את הדלת הראשית של הפרקסיס באורח החיים היומיומי. מפעל הכינוס הגדול שלו באשר לכל שהצטבר מאז השלחן ערוך של קארו עד ספר 'משנה ברורה', אך טבעי היה שיכלול גם את עולם הקבלה, שכן זהו טיבה של מהות עולם ההלכה, שאינה אלא רצף מתמשך והולך. ר' ישראל מאיר הכהן משקף אפוא את תבנית נוף מולדתו הרוחנית והתרבותית בשדה ההלכה, שפרסה כנפיה גם על עולם הקבלה, עם שנהגה חירות בהכרעה אילו פרטים יש לרחק, כשם שהכריעה בשאלות הלכתיות 'טהורות' כדעה זו או אחרת.

מבחינה זו, 'משנה ברורה' הוא חוליה חשובה בשלשלת הפסיקה, ובפרספקטיבה של שניים-שלושה דורות מאז הופעתו אפשר לקבוע בוודאות שהחיבור נתקבל בציבור הרחב, ואין ספק שמקום חשוב נודע עתה לקבלה במסגרת הזהות היהודית ההלכתית, ותרומתו של ר' ישראל מאיר הכהן היא רבה.

הקנה; ס' קסז ס"ק ח כתב הבאה"ט: 'זכ"כ האר"י ז"ל דעל דרך הנסתר צריך מלח אפילו על פת נקי וכ"כ בית יעקב סימן קס"ה. וכתבו המקובלים דיטבול פרוסת המוציא במלח ג"פ'. במשנ"ב ס"ק לג כותב כך: 'זכתבו המקובלים ג"פ'. ובשע"צ מפנה למג"א. ואכן במג"א נאמר: 'זכתבו המקובלי' לטבול פרוסת' הבציע' במלח'. עניין ג"פ לא כתוב אפוא במג"א, והשאלה מנין לקחו זאת באה"ט ומשנ"ב. באה"ט (סי' תרה ס"ק ב) מביא שהאר"י לקח לכפרות ג' תרגולים למעוברת, ובמשנ"ב ס"ק ג: 'יש שולקחין למעוברת שני תרגולים ותרגולת אחת', וכמקור מציין את מ"א.